ДЗВОНИ ЛЕМКІВЩИНИ

№ 4
Липень-серпень 1994 року
Реєстраційне свідоцтво № 145
Газета заснована у квітні 1994 року

ЧАСОПИС КРАЙОВОГО ТОВАРИСТВА «ЛЕМКІВЩИНА» В УКРАЇНІ

Президенту України
Голові Верховної Ради України
Прем'єр-міністрові України

ЗВЕРНЕННЯ
громадян України, депортованих з Польщі, та їх нащадків (з Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя) в 1944-1946 роках

Цього року минає 50 років з початку депортації українців з території Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя. 9 вересня 1944 року підписана Угода між Польським Комітетом Національного Визволення та Урядом УРСР про переселення. Уже восени ц.р. у відповідності з договором почалося виселення українців з їх споконвічних земель. Всупереч Угоді переселення не було добровільним. Акція насильної депортації українського населення проводилася за участю служби безпеки, а з 1 вересня 1945 року з залученням Війська Польського і супроводжувалася актами терору з боку польських боївок.

Протягом 1944-1946 р.р. депортовано близько — 500 тисяч українців (точної цифри не знаємо). Ті, що залишилися, були виселені в 1947 кримських татар.

Нічого не робиться лише для депортованих з Польщі українців, які залишили там свої оселі, поля, ліси й пасовиська, школи і храми, інші матеріальні й духовні цінності. Натомість у колишньому СРСР їх чекали колгоспи та радгоспи. Формально депортовані отримували евакуаційні листи і описи майна, де компенсація за залишене майно оцінювалась некомпетентними, а то й малограмотними людьми, часто була умовною. В оцінку не входили ліси, земля, громадські споруди. Багато переселенців не одержали жодних документів про компенсацію. До них відноситься частина переселених в 1944 році, а також ті, що тікали від розправи польського війська. Досі депортованим із Польщі не відшкодовано матеріальних і

відродження Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя, яка передбачила б можливість повернення депортованих на свої етнічні землі, повернення їхнього майна, а також церков і церковного майна, розвиток культури і освіти, задоволення національних, релігійних і культурних потреб.

4. Визнати переселення в Україну з Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя та їх дітей депортованими, якими вони є насправді, з усіма наслідками щодо відшкодування збитків, які витікають звідси.

5. Спільно з польською стороною розглянути питання про надання колишнім депортованим з Польщі українцям, їх нащадкам можливості спрощеного переходу кордону з метою відвідання батьківських осель, впоряд-

ЛЕМКІВСЬКИЙ КАЛЕНДАР НА СЕРПЕНЬ

1.1843 народився у с.Висова МАТВІЙ АСТРЯБ — історик і громадський діяч (18.01.1925).

1.1914 початок Першої світової війни.

5.1912 народився в с.Ждиня (повіт Горлиця) ТРОХИМ ШЕВЧИК — географ, автор карти «Лемківщина» (01.07.1979, Львів).

7.1906 народився в с.Кийов, (Словаччина) ДЕЗИДЕРІЙ МИЛИЙ — відомий художник, автор творів про лемків (01.09.1971).

11.1894 народився в с.Вороблик СТЕПАН ПЕЛЬЦ — один із засновників «Комітету Допомоги Лемківщини» в США (25.05.1987, Нью-Йорк).

12.1983 в Устю Руськім відбулася Перша лемківська «Ватра».

13.1894 народився в Кам'янці-Бузькій (Львівська обл.) ВОЛОДИМИР ПАНЬКІВ — автор кількох праць про різьбярство лемків (05.06.1980, Львів).

14.1886 народився в с.Костарівці (повіт Сянок) МИХАЙЛО СОБОЛЕВСЬКИЙ — збирач фольклору, автор збірки «Лемківські співанки», 1967 (15.02. 1969, Львів).

14.1926 народився у с.Фльоринка ОЛЕКСАНДР ДУБЕЦЬ — єп. Перемишльсько-Санчівський Адам з осідком у Сяноці.

20.1968 розпочато будівництво Музею культури лемків у с.Зиндранова, (Польща).

21.1921 народився у с.Вілька ІВАН КРАСІВСЬКИЙ — талановитий лемківський різьбяр (13.04.1989, Трускавець).

26.1921 народився у с.Богуша ЛЮБОМИР ОЛЕСНЕВИЧ — вчений, економіст, громадський діяч (17.06.1983, Львів).

27.1856 народився в с.Нагуєвичі ІВАН ФРАНКО — великий український письменник, автор численних матеріалів про лемків і Лемківщину (28.05.1916, Львів).

Протягом 1944-1946 р.р. депортовано близько — 500 тисяч українців (точної цифри не знаємо). Ті, що залишилися, були виселені в 1947 році в результаті акції «Вісла» і розсіяні по 1-2 родини на повернутих Польщі західних і північних землях. Депортованих під конвоєм везли або гнали пішки через Освенцим. Там, у філії колишнього гітлерівського концтабору в Явожно, були ув'язнені тисячі депортованих українців, багато із них загинули від катувань.

Відзначимо, що все це відбулося в середині XX століття в центрі Європи, що це був акт геноциду, який вперше в історії польсько-українських відносин привів до зміни границь. Досі вони залишались незмінними, під чиїм би пануванням не перебували українські землі: польським, російським чи австрійським.

Відзначимо також, що злочини більшовизму щодо малих і великих народів засуджені: на рідні землі повернулися калмики, чеченці, інгуші, черкеси, карачаєвці, повертаються кримські татари. Законодавством передбачене відшкодування кривд, завданих депортованим. Здійснюється компенсація матеріальної шкоди, завданої насильно вивезеним на примусові роботи в Німеччину під час другої світової війни. На державному рівні відзначено 50-ту річницю депортації що тікали від розправи польського війська. Досі депортованим із Польщі не відшкодовано матеріальних і моральних збитків.

Нам, колишнім переселенцям, чиняться перешкоди з боку уряду як України, так і Польщі для відвідання рідних осель, місць захоронення предків, що виявляється при виробленні закордонних паспортів, переході через кордон. Люди похилого віку, які можливо востаннє могли б побувати на своїй рідній землі, прирівнюються до тих, що активно займаються законним чи незаконним бізнесом.

Ми звертаємося до найвищих органів влади України — законодавчої та виконавчої з такими вимогами:

1. Дати політичну та правову оцінку договору від 9.09.1944 року про депортацію українського населення із споконвічних українських земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя.

2. Дати політичну оцінку акції «Вісла» 1947 року, за якою українське населення Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, що не переселилося в Україну, було виселене з рідних земель і розсіяне по північній і західній території Польщі, а тисячі українців ув'язнені в концтаборі (Явожно), чимало з яких загинуло.

3. Спільно з урядом Польщі розробити державну програму етнічного їх нащадкам можливості спрощеного переходу кордону з метою відвідання батьківських осель, впорядкування могил близьких.

6. Просимо прийняти нашу повноважну делегацію для з'ясування концептуальних положень і створити комісію на державному рівні для практичного розв'язання вищевказаних питань.

7. До складу комісії по розробці відповідних документів з вищевказаних питань просимо залучити представників крайових суспільно-політичних товариств і «Лемківщина», і «Надсяння», і «Холмщина», створених у Львові, Тернополі та Івано-Франківську, Луцьку, Рівному, Ужгороді.

8. Просимо підтримати на державному рівні наші заходи-проведення Днів пам'яті і скорботи, присвячених 50-й річниці початку депортації українського населення із споконвічних українських земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, що припадають на вересень-жовтень 1994 року.

Від редакції: Ми закликаємо усіх громадян поставити свої підписи під цим зверненням.

кількох праць про різьбярство лемків (05.06.1980, Львів).

14.1886 народився в с.Костарівці,

численних матеріалів про лемків і Лемківщину (28.05.1916, Львів).

ЗВЕРНЕННЯ

Міністру України у справах національностей, міграцій і культів п.Миколі ШУЛЬЗІ

Високоповажний пане Міністре!

У справі депортації українського населення з Польщі в 1944-1946р. р. та акції «Вісла» в 1947р., як найбільш злочинного етапу цієї депортації, товариства «Лемківщина», « Надсяння» і «Холмщина» звертались до верховних органів влади України в 1990р. У цій же справі до Президента і Голови Верховної Ради України були надіслані Звернення від Всеукраїнського конгресу лемків у Тернополі в 1992р. та Світового конгресу Світової Федерації лемків у Львові в 1993р. Світовий конгрес лемків надіслав також відповідне Звернення до Президента Польщі. Ніякої реакції на ці звернення досі немає, хоча за цей час у світі відбулися значні зміни. Польща домоглася визнання колишнім СРСР відповідальності за злочин в Катині, а недавно представник президента Єльцина офіційно визнав у Варшаві вичікувальну позицію радянського командування під час Варшавського повстання 1944р. свідомою дією, яка мала катастрофічні наслідки для повстанців.

Проте визнати відповідальність за злочинну акцію «Вісла» польський сейм не спромігся й досі. Натомість за останній час у Польщі прискорився процес розпродажу нерухомого майна, яке належало колишнім жертвам акції «Вісла».

Україна на державному рівні відзначила трагічну 50-ту річницю розправи більшовицької імперії над кримськотатарським народом. Був указ Президента України, були і траурно обрамлені державні прапори. Чи буде на державному рівні відзначена не менш трагічна 50-та річниця початку депортації 1944-1947 р.р.? Чи будуть виправлені кривди, заподіяні депортованим?

Нині громадяни України, які були вивезені до Німеччини в роки Другої світової війни, можуть, нарешті, отримати відшкодування. Передбачені пільги для тих, хто працював в роки війни в колгоспах і радгоспах. Але недосконалий закон знову обминув тих, що під час війни не були громадянами України — майбутніх депортованих. Їх позбавлено і рідної землі, і прав, і привілеїв, названих вище.

Сьогодні ми, суспільно-культурні товариства «Лемківщина», «Надсяння», «Холмщина» звертаємося до вищих представників влади в Україні та сподіваємось, що поставлені у Зверненні проблеми будуть нарешті вирішені, що на державному рівні буде вшановано пам'ять жертв депортації 1944-1946 р. р. та акції «Вісла» 1947 р., що будуть підтримані наші заходи по проведенню Днів пам'яті та скорботи до 50-річчя початку насильницької депортації українського населення із споконвічних українських земель Лемківщини, Надсяння і Холмщини.

Вельмишановний пане Міністре! Разом із супровідним листом до Вас і Зверненням до Президента, Голови Верховної Ради і Прем'єр-міністра України надсилаємо повторно Звернення Світового конгресу Світової Федерації лемків.

Ми розуміємо реалії післявоєнної Європи і у своїх Зверненнях торкаємося лише питань заподіяних кривд і їх виправлення так, як це робиться в інших державах і в Україні щодо інших народів.

Ми сподіваємося, що високі особи, до яких ми звертаємося, вникнуть в суть наболілих проблем, які ми піднімаємо, і вживуть заходів для їх вирішення.

Степан КРИНИЦЬКИЙ,
голова колегії
крайового товариства
«Лемківщина» в Україні.

ХРОНІКА НОВИН

7 серпня у Львові відбулося засідання колегії Крайового товариства «Лемківщина» в Україні. Було обговорено питання підготовки і проведення Днів пам'яті і скорботи, приурочених 50-річчю початку депортації українського населення з території Лемковини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя.

Підготовлено Звернення громадян до Президента, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра та Міністра у справах національностей, міграцій та культів.

* * *

9 серпня відбулася телефонна розмова голови Тернопільського обласного товариства «Лемківщина» п. Олександра ВЕНГРИНОВИЧА з міністром п. Миколою ШУЛЬГОЮ, в результаті якої досягнуто домовленості про зустріч колегії Крайового товариства «Лемківщина» в Україні з міністром.

* * *

14 серпня відбулося розширене засідання Тернопільського обласного оргкомітету за участю голів районних відділень і осередків, на якому обговорено питання про підготовку Днів пам'яті, що проходитимуть у Тернополі 10-11 вересня ц. р.

Іван Білас,
докторант Академії МВС,
кандидат юридичних наук.

МЕХАНІЗМ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО І ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В 1944-1946 РОКАХ

Українсько-польські переселення, які започатковано 1944 року, стоять окремою трагічною сторінкою в списку злочинів сталінізму. Вони — продовження випробуваної на практиці політики геноциду проти власного народу.

На наш погляд, впровадження карального механізму на підставі нормативних актів займає одну з центральних позицій у проблемі українсько-польських переселень. До складу цього механізму входив державно-адміністративний апарат радянського тоталітарного суспільства і польського просталінського уряду в особі Комітету національного визволення (згодом — Тимчасового національного уряду Польської Республіки). Обидва створювали відповідні органи по переселенню, виселенню і депортації тисяч людей під прикриттям евакуації та ще й на основі добровільності, про яку зазначалося в угоді між Польським комітетом національного визволення і урядом Української РСР про евакуацію польських громадян з території Української РСР до Польщі і українського населення з території Польщі на Україну, підписаній у Любліні 9 вересня 1944 року.

Та між двома переселеннями була суттєва різниця. Адже з України могли переселятися ті громадяни, які були польськими підданими до 17 вересня 1939 року і за національністю поляки або євреї. А з Польщі до СРСР — українці, які від діда-прадіда проживали на землях Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини — етнічних українських землях. Сценарій угоди завчасно було розроблено у Москві. Щоб переконатися у цьому, досить порівняти тексти аналогічних угод, які укладено Польським комітетом національного визволення з урядом Білоруської РСР (9 вересня 1944) і урядом Литовської РСР (22 вересня 1944).

Аналізуючи тексти угод, необхідно зазначити, що вони абсолютно не вписувались у міжнародно-правову практику і суперечили основним правам людини. Хоча в них формально зазначалось, що кожний може виявити своє бажання. Ілюзорність цих добровільних чинників і різноманітності пільг полягала в тому, що тривала спустошеної Української РСР, у Києві були створені Головні представництва уряду УРСР по евакуації українського населення, а також аналогічні представництва уряду Польщі по евакуації польських громадян. Всього таких органів було чотири (по два від кожної держави), штаби яких знаходилися у Любліні і Луцьку.

Очолювали їх Головні уповноважені урядів по евакуації громадян. Від Української РСР представництво у Любліні очолив тодішній заступник наркома харчової промисловості УРСР Микола Підгорний. Забезпечити евакуацію польських громадян з території регіону України доручено В.Цоколю (Луцьк).

Від уряду Польщі у Любліні на посаду Головного представника Польської Республіки у справах евакуації українських громадян з Польщі був призначений З.Беднаж. А на таку ж посаду у Луцьку у справах евакуації польських громадян був призначений Я.Вольський, який фактично разом з апаратом перебував у Любліні, де знаходився Тимчасовий уряд Польщі.

Отже структура державно-адміністративного апарату по переселенню народів була двоступеневою і включала у себе такі ланки: а)Головні представництва урядів у справах евакуації; б) Районні представництва (або повітові в Польщі) урядів у справах евакуації.

Органи першої ланки виконували представницьку роботу дипломатичного плану. Хоча вона мало чим нагадувала її, бо носила характер диктату уряду УРСР (цей уряд не державної безпеки Т.Кальненко, а у Луцьку — начальник відділу НКВС УРСР полковник державної безпеки Н.Гребченко.

Від Польщі на посаду першого заступника Головного представника Польської Республіки призначають капітана держбезпеки С.Пізло.

Аналогічні посади були запроваджені при кожному районному представництві. Їх обіймали кадрові працівники НКВС СРСР.

Вивчення архівних матеріалів, їх аналіз дозволяє ствердити, що основну роль у проведенні примусових переселень- виселень людності як з Польщі, так і з України відігравали органи берії́вського НКВС в особі апаратів заступників Головного і районних уповноважених урядів. Це був орган практичного виконання всіх закулісних планів повоєнного розподілу сфер міжнародного впливу з метою створення централізованої соціалістичної системи з тоталітарним режимом і прямим підпорядкуванням Москві. У зв'язку з цим Польща далеко не випадково потрапила у сферу інтересів сталінської імперії, яка шляхом територіальних поступок і торгу споконвічними українськими землями зорганізувала і провела зухвалу і цинічну акцію примусового переселення, зодягнувши її у видимість міжнародного нормативного акту у вигляді угоди від імені уряду Української РСР і Польщі.

Діяльність апаратів НКВС у вищеназваних органах детально регламентувалась відомчими наказами. денній інформації обов'язково відображати політично-моральний стан працівників апаратів райуповноважених (фактично працівники НКВС в особі заступників райуповноважених здійснювали контроль за політичною благонадійністю інших співробітників з апарату як Головного уповноваженого уряду УРСР, так і їх заступників по районах. — І.Б.); описувати населені пункти, де є формування ОУН і УПА, АК (Армія Крайова), їх чисельність і хід боротьби з ними; відображати «засміченість райапаратів районних представників польської сторони аківцями і іншими реакційними елементами».

Для здійснення безпосереднього примусового переселення українців під виглядом евакуації було створено 11 контрольно-пропускних пунктів, які були підпорядковані НКВС.

Фактично всім процесом протиправної акції керував заступник наркома внутрішніх справ Української РСР, полковник державної безпеки Т.Кальненко, а з 10 грудня 1945 року — начальник відділу НКВС УРСР полковник П.Коноваленко. Вони оголошували накази, інформували Головного уповноваженого уряду УРСР Миколу Підгорного, тобто фактично давали йому відповідні вказівки, які стосувалися, як не дивно, представників і нашої, і польської сторін. Одночасно Т.Кальненко і П.Коноваленко зверталися до про-

НАСЕЛЕННЯ В 1944-1946 РОКАХ

Матеріал подано скорочено.

мально може виявити своє бажання. Ілюзорність цих добровільних чинників і різноманітності пільг полягала в тому, що тривала спустошлива війна. Фактично діяли закони військового часу. І той же хліб, і ті ж гроші йшли, насамперед, на потреби фронту.

Що вплинуло на появу угоди саме під час війни, а не після її завершення? На нашу думку, відбувся звичайний обмін-торг, при якому за соціалістичний шлях розвитку Польщі лідери Крайової Ради Народової вимагали відселення з території нової Польщі українців, білорусів і литовців, щоб раз і назавжди покінчити з проблемою східних кордонів.

Сталін це зробив від імені українців (М.Хрущов), білорусів (П.Пономаренко) і литовців (М.Гедваліс). Лідери трьох республік поставили підписи під зазначеними угодами.

Немає сумніву, що проблема східних кордонів Польщі була вирішена на нарадах у Сталіна з керівниками Крайової Ради Народової і Польського комітету національного визволення Болеславом Берутом і Едвардом Осубка-Моравським. Це підтвердив Едвард Осубка-Моравський на пресконференції у Москві 2 жовтня 1944 року.

Остаточне ставлення до східного кордону Польщі було сформовано на Ялтинській конференції (лютий, 1945) керівників Радянського Союзу, Сполучених Штатів Америки і Великобританії.

Договір між СРСР і Польською республікою про радянсько-польський державний кордон був підписаний 16 серпня 1945 року. У статті 1 Договору говориться: «Встановити, згідно з рішенням Кримської конференції, державний кордон між СРСР і ПР вздовж «лінії Керзона» з відхиленням від неї на користь Польщі в деяких районах від 5 до 8 км, уступивши Польщі додатково:

а) територію, розташовану на схід від «лінії Керзона» до ріки Західний Буг і ріки Солокія, на південь від м.Крилов з відхиленням на користь Польщі максимально до 30 км» (як вільно даруються чужі землі!).

На підставі вищенаведеної угоди під диктат адміністративного центру СРСР, згідно з рішенням уряду міг бути повноцінним в умовах відсутності суверенної Української держави. — І.Б.).

Районні представництва були суто робочими органами у виконанні Люблінської угоди від 9 вересня 1944 року.

У штат апарату Головного уповноваженого уряду УРСР по переселенню громадян станом на 20 жовтня 1944 року входила 21 особа (у тому числі три працівники НКВС).

До апарату Головного уповноваженого уряду УРСР належало також 15 районних уповноважених, на яких покладались обов'язки по організації переселення українців з території конкретних районів.

Цей державно-адміністративний апарат був створений і укомплектований у відповідності з рішенням ЦК КП(б) України завчасно, ще до підписання Люблінської угоди про переселення. Така практика відповідала політиці того часу, коли свавілля і беззаконня зводились у ранг закону і прикривались іменем народу, над яким зависла диктатура єдиної партії комуністів. Ретельно підбирались виконавці, звичайно члени ВКП(б), що до цього перебували на відповідальних посадах у Києві, Харкові, Сумах, Дніпропетровську, Полтаві.

Після ретельного інструктування апарат Головного уповноваженого 19 вересня 1944 року виїхав у Люблін, де працював просталінський польський уряд Едварда Осубки-Моравського. В архівних документах зазначається, що працівники «відряджаються в місто Люблін по спеціальному завданню уряду УРСР.»

Але найбільший інтерес у цьому механізмі викликає посада першого заступника Головного уповноваженого уряду УРСР, який у своєму розпорядженні мав відповідний апарат і створював аналогічний орган при кожному районному представництві уряду УРСР.

Такі посади очолювали: у Любліні — заступник народного комісара внутрішніх справ УРСР полковник Так, ще задовго до укладення Люблінської угоди особисто наркомом внутрішніх справ Української РСР комісаром держбезпеки третього рангу В.Рясним була розроблена і затверджена інструкція для заступників районних уповноважених уряду УРСР. Вона вважалась документом особливої ваги і після завершення акції примусового переселення народів поверталась заступниками районних уповноважених під розписку. В архіві збереглись примірники цього документа. Їх кількість відповідала кількості заступників уповноважених уряду УРСР.

В інструкції підкреслювалась відповідальність органів НКВС за реалізацію цієї акції, її виключно політичний, таємний характер.

У цій же інструкції на заступників районних уповноважених покладалось завдання вивчати наявність на території районів, повітів угруповань ОУН (Організація Українських Націоналістів) і УПА (Українська Повстанська Армія) з метою координації дій прикордонних військ і військових сил по їх фізичному винищенню.

З 15 жовтня 1944 року НКВС включилось у роботу. Її перші результати підсумував Т.Кальненко на нараді заступників райуповноважених 1 грудня 1944 року в Любліні.

Він наголосив, що «деякі заступники райуповноважених забули, що вони є в першу чергу оперативними працівниками НКВС і перетворились у господарників». З метою посилення «оперативно-чекістської роботи» Т.Кальненко поставив перед своїми підлеглими такі завдання: «проінструктувати референтів, що проводять по селах роботу серед населення, націливши їх на виявлення антирадянських та інших ворожих елементів, свою роботу проводити у тісному контакті з нашими таємними радниками, що є в польських органах безпеки, з метою перевірки окремих осіб (такі посади займали працівники держбезпеки, що перебували на різних технічних посадах. — І.Б.); у кожній десяти- сталінського уряду Польщі про посилення репресій проти ОУН, УПА і цивільного населення, яке добровільно не бажало залишати рідну землю.

У процесі такої роботи виникали непорозуміння між Головним уповноваженим польського уряду і Українською РСР. Але вони у дусі диктату вирішувались виключно Т.Кальненком. На підтвердження зазначимо, що 23 жовтня 1944 року заступник уповновноваженого уряду УРСР по евакуації польського населення з території УРСР в Польщу, штатний працівник НКВС М.Гребченко з Луцька направив для Т.Кальненка інформацію про непорозуміння з польською стороною. Так, заступник Головного уповноваженого Польського комітету національного визволення капітан безпеки С.Пізло заявив, що не може насильницькими методами переселяти з України поляків. Він мотивував це тим, що «у нас маленька територія і ми не маємо можливості розселити польське населення, що евакуюється. Коли з нашої території виселять українців, тоді ми будемо ввозити поляків». (Центральний Державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади, вищих органів державного управління, збірка документів арк. 15).

Т.Кальненко доповів про це секретарю ЦК КП(б)У Дем'яну Коротченку і голові РНК УРСР Василю Старченку з метою впливу на уряд Польщі.

Якщо протягом жовтня-грудня 1944 року можна вважати, що українці добровільно подавали заяви про виїзд з Польщі, то з початку 1945 року ситуація різко змінилась. Назад почали повертатись ті українці, які раніше виїхали на Україну.

Акція «Вісла» розпочалась 28 квітня. О 4 год. ранку шість дивізій стали оточувати українські села. Почалася депортація понад 30000 родин до воєводств північно-західної Польщі (загалом приблизно 150000 українців).

Степан КИЩАК
м.Львів

КОРЕНІ ЛЕМКІВСЬКОЇ РІЗЬБИ

(Закінчення. Початок у часописі «Дзвони Лемківщини»№3)

Доброї слави як різьбяр здобув Степан Кіщак (1928 року народження). Член Спілки художників України з 1962 року. З метою продовження розвитку лемківської різьби зібрав розсіяних після переселення різьбярів-односельців і організував цех надомників-різьбярів при артілі ім.Л.Українки у Львові. Працював першим головою цього цеху. Там трудився також В.П.Одрехівський, його брат Іван, Микола та Іван Бердалі, Орисик Роман, Михайло та Іван Стецяки, П.Красівський, С.Ілляш, І.Хомка, Г.Бинч та багато інших. У 50-ті роки в Україні були добре відомі лише чотири імена майстрів-різьбярів: Петра Верна (Київщина), Яківа Усика (Полтавщина), Василя Свирида (Закарпаття) та Миколи Кіщука (Станіславщина). І ось несподівано десятки різьбярів-лемків виставили свої роботи на районних та обласних базарах, курортах Трускавця і Моршина.Все це було незвично і захоплююче!

В своїх творах ці майстри зуміли зберегти кращі традиції фігурної різьби, стильову чистоту рельєфу, соковитість родинного орнаменту.

Їх роботи з великим успіхом демонструвалися на виставках народного декоративного мистецтва у Києві, Львові, Москві.

Велику допомогу для розвитку лемківської різьби надав директор музею етнографії у Львові Володимир Паньків. Він видав у Києві книгу «Лемківські майстри різьби по дереву» (1950), в якій вперше було систематизовано роботи лемківських майстрів і популярно розказано про них широкому читацькому загалові.

Згодом дослідник народного прикладного мистецтва А.Ф.Будзан написав наукову працю «Різьба по дереву в Західних областях України», у якій детально описав лемківську і гуцульську різьбу та її видатних майстрів.

Дев'ятьох найвидатніших майстрів лемківської різьби прийняли в члени Спілки художників України, а саме: Василя та Івана Одрехівських, Андрія Сухорського, Василя Кіщака, Антіна Фіголя, Івана Красівського, Степана Кіщака, Степана та Андрія Орисиків.

Теплої згадки заслуговує Василь Шпак зі Східної України, який полюбив лемківську різьбу і підняв її до високого мистецького рівня.

Федір Стецяк (нар. 1923) різьби вчився у своїх друзів. Чудово вдавалися йому орли-беркути, олені, дикі кабани. Брав він участь у республіканських виставках.

Дорогою старшого брата пішов і Микола Бердаль (нар. 1929), який працював в основному у художньому фонді. Родина різьбярів Красівських із с.Вілька — одна з найбільших і найвідоміших різьбярських родин. Розповідь про неї заслуговує на окрему розвідку.

Майстром різьби став також Іван Андрійович Бинч (1932). із с.Балутянка, живе у Любені поблизу Львова. Різьби вчився у своїх друзів. Постійний автор республіканських і всесоюзних виставок.

Василь Андрійович Бинч проживає у Тернополі. Вчився на педагога і працював директором школи, але любов до різьби перемогла.

Григорій Бинч (нар. 1905) — учень М.Орисика, переселився в с.Гутисько, а згодом у Трускавець. Талановитий різьбяр, спеціалізувався в різьблені палиць із власним непідробним стилем, у якому домінував пишний орнамент винограду, що закінчувався головою собаки, лисиці або інших звірів.

та Петро Ілляші.

О.К.Стецяк (1914-1959) із с.Вілька неперевершений досі творець лемківської різьби. Історія його життя трагічна. Був засуджений совітською владою на 8 років каторжних робіт. Додому повернувся 1957 р. з підірваним здоров'ям і через два роки (1959) помер. Похований на Янівському кладовищі в Львові.

І.К.Стецяк (нар.1919), брат Олекси, якого навчав різьби. Майстер високого класу. Був залюблений у малі форми. Усі його роботи знаходяться у музеях Києва. Найвідоміші: «Вовки», «Кріпачка», «Юна телятниця», «Кіт».

М.І.Долинський (нар.1938) опанував скульптурну різьбу, член Товариства художників у Львові. Винятково здібний різьбяр Д.І.Долинський (нар.1941), походить із с.Балутянка. Нині проживає у Трускавці. Свої знання передає швагрові С.Гриняку, сестрі Славі та її синам. Шукає нові композиції, працює у рельєфі та скульптурі малих форм.

Ярослава Долинська-Гірняк (нар.1952) — майстер рельєфної різьби, продовжує традицію своїх батьків.

У Трускавці проживає відомий різьбяр Б.І.Одрехівський, у Бережанах — І.Завійський, І.Прожиралик.

В Немирові біля Львова теж осіла група лемківських майстрів. Це, на жаль, уже покійний І.Храпцьо, його син Михайло, Орисик та Долинський.

В.Р.Петан живе в Стрию, а нині — його

своїх друзів. Чудово вдавалися йому орли-беркути, олені, дикі кабани. Брав він участь у республіканських виставках.

Спеціалістом на всі руки можна назвати Григорія Бердаля (нар. 1889). Він майстерно виготовляв різьбярські інструменти, працював творчо і своє вміння передав синам Іванові та Миколі.

Іван Бердаль (1928-1986) різьбив змалку. Згодом працював в артілі ім.Л.Українки, проживав на Бережанщині, а відтак переїхав у Трускавець. Був майстром високого рівня і неповторної творчої фантазії. Найвизначніші його роботи: «Лемківська садиба», «Підпільна рада на Лемківщині», «Ранок у лемківській хаті», «Гномики».

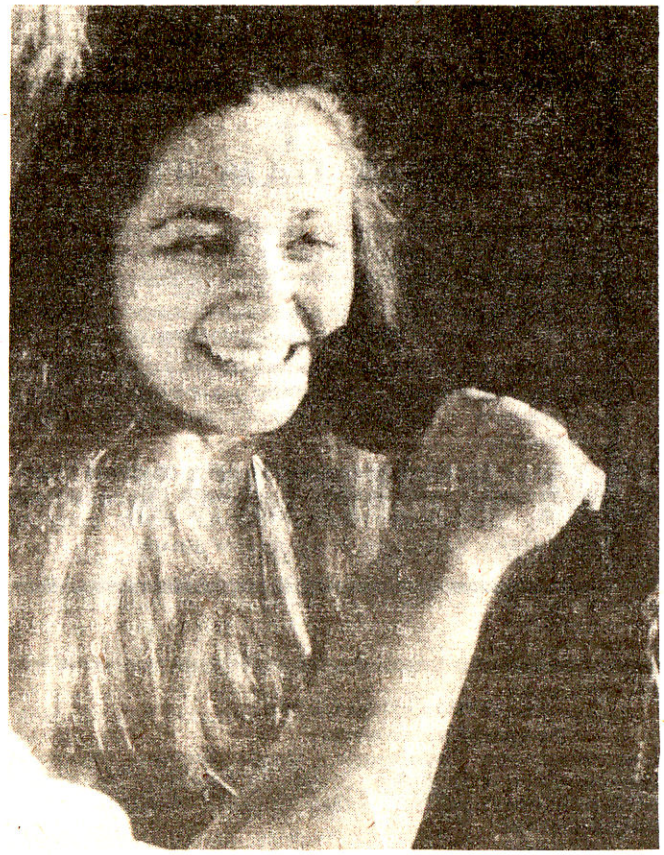

Міс «Лемковина - 94» на цьогорічній «Ватрі».

Фото М.Бенча.

лем, у якому домінував пишний орнамент винограду, що закінчувався головою собаки, лисиці або інших звірів.

Василь Михайлович Орисик (нар.1918) почав різьбити з дитинства, був насильно вивезений до Німеччини. Брав участь у багатьох виставках. Захоплено писала про нього німецька преса, зокрема син графа Потоцького Ігнаци Романова, який проживає в Англії.

Іван Семенович Орисик (нар.1931) різьби вчився у батька. Проживає у Моршині. Його дружина з родини Ілляшів теж захоплюється різьбою.

В Моршині проживають також три брати-різьбярі, які походять із с.Вілька: Василь, Іван покійний І.Храпцьо, його син Михайло, Орисик та Долинський.

В.Р.Потоцький живе в Стрию, з ним — його син Я.Потоцький. Обидва знані різьбярі.

Невеликим осередком різьби була також Криниця (Західна Лемківщина), звідки походить відомий Антін Фігель. Тут працював відомий різьбяр М.Мацієвський; його син Олег став хірургом, але не полишив різьбярства.

Окремої розмови заслуговують брати Мирон та Юрій Амбіцькі, сім'ї Сухорських, Василь Шалайда, Василь Одрехівський, сини Володимир та Іван Мердаки з Тернополя, що проявили себе в об'ємній скульптурі. Тому в кінці цієї оглядової статті хочеться поставити не одну, а три крапки...

Василь Кінь

МИ БОРОЛИСЯ ЗА ЛЕМКІВЩИНУ

(Закінчення. Початок у №3)

Друге хрещення було для мене значно жахливіше. Нам донесли, що в одному селі поблизу Душатина знаходиться польська бойова частина кількістю понад 500 чоловік, які знущаються над мирним населенням, грабують і вбивають людей. Необхідно було вирушити на допомогу. Нашої сотні було не достатньо, тому на допомогу повинна була прибути ще одна сотня. Але трапилося непередбачене.

Зв'язок було перервано і ми опинилися без підмоги. Окрім того на допомогу полякам прибуло ще 10000 вояків і нас оточили з усіх сторін. Ми почувалися наче у мішку. З настанням сутінок нас почали атакувати. Залишилося одне — прорвати кільце. Під горою поблизу с.Прилуки зав'язався рукопашний бій. Ми боролися не на життя, а на смерть — прорвали вороже оточення. Однак поляки продовжували обстрілювати нас з двох сторін. Досвідчений ройовий вихопив в одного з повстанців кулемет і став косити ворогів. Страшно було дивитися як відірвані голови котилися згори надолину. Бій тривав довго. На протязі двох кілометрів нас продовжували атакувати. За селом над нами зарокотали ворожі літаки. Але до лісу було рукою подати і ми швидко опинилися в безпечному місці. Згодом ми почули, як до Прилук наблизились бронетранспортери і танки. Але поткнутися до лісу вони не наважились.

З пізнішої розповіді людей ми довідалися, що поляки півдня згодом звозили побитих вояків. З нашої сторони загинули тільки чотири повстанці. Ми самі в це диво не могли повірити. Ми боролися за волю України і Господь допомагав нам.

Ввечері із Прилук ми вирушили на друге село. Згодом із сотні Хріна вісім чоловік направили на санітарні курси. Потрапив у це число і я. Навчались ми 25 днів у с.Душатині. Після закінчення курсів здали заліки і повернулись у свої сотні. По дорозі я довідався, що сотня Хріна потерпіла поразку, нікого із своїх хлопців не вдавалося знайти. Випало мені іти через рідне село Полави. Людей у ньому вже не було. Село зяяло пусткою. Я з болем почав думати про своїх старих батьків, у яких нікого крім мене не залишилося. Серце розривалося з туги. Після довгих роздумів я вирішив їхати за батьками на Україну.

Чимало людей знали, що я воював за Україну, однак протягом півстоліття радянської неволі ніхто не заявив на мене у КГБ. Лемки — люди непродажні, вміють зберігати таємницю, вміють дорожити честю і совістю. За це їм низький уклін.

с.Старий Збараж, Тернопільська обл.

ЛЕМКІВСЬКА ПІСНЯ ПРОДОВЖУЄ ЖИТИ!

В цьому була можливість переконатися, побувавши на вечорі «Хто ми, лемки?» в с. Глибока Коломийського району, де переважно живуть лемки, яких в 1945 році добровільно – примусово переселили з села Бонарівка Кроснянського повіту.

На вечір прийшли посивілі лемки та лемкині, багато молоді, дітей. Прийшли, щоб почути розповіді про свою незабутню Лемківщину. Були й такі, яких привели попід руки, бо дуже бажали, може в останній раз, послухати рідну пісню, рідну бесіду.

Про історію Лемківщини розповіла Ольга Кратюк, голова секції «Лемківщина» Коломийського об'єднання українців, переселених з Польщі. Трагічна ця історія, бо лемки, як і українці інших регіонів Польщі, на рідній землі були пригнічені з боку польського уряду, віками зазнавали соціального і національного гніту, а нарешті в 1945-47 рр. їх вигнали із споконвічної рідної землі – одних на Східну Україну, інших – на західні та північні землі Польщі із забороною вернутися на Лемківщину.

Пройшло 50 років. Колишні жителі села Бонарівка прижились на новому місці. Але й донині старше покоління банує за рідним краєм. Про Бонарівку присутнім розповів сивочолий Роман Совтисік. Гарне це було село. Разом з селами – Опарівкою, Ванівкою, Красне та іншими були «українським острівцем», оточеним з усіх сторін польськими селами. Не дивлячись на таке оточення, жителі села зуміли зберегти свої звичаї, традиції, пісні. Це було національно свідоме село. Тут працювали філії «Просвіти», «Союзу українок», «Сільського господаря», культурно-спортивного товариства «Луг», читальня, які проводили велику роботу серед населення, виховуючи в нього любов до України, до рідного краю.

І на новому місці жителі села зуміли зберегти свою говірку, свої пісні, звичаї та традиції.

Після розповідей про історію Лемківщини та Бонарівки відбувся концерт, поставлений силами художньої самодіяльності села Глибока.

На сцені ожили лемківські вечорниці, у яких взяли участь сивоголові та середнього віку лемки та лемкині, а також молодь та діти. Як і годиться на вечорницях – тут і пряли, і вишивали, і безумовно співали та танцювали, а навіть збивали масло.

Співали свої рідні, незабутні пісні: то веселі, то часом журливі. З сцени прозвучали лемківські пісні: «Чиє то полечко не оране?», «Моя мила вибирала лен», «Ой верше, мій верше», «Не хвалюся, не ганюся», «Сусід сусідови»та багато інших. З душею пісню «Я си ганчар» проспівав Анатолій Григорів. На вечорницях не обійшлося і без музик, які супроводжували своєю грою весь концерт. Це Мачошак Дмитро – акордеон, Питула Мирон – бубон та Лисак Лесь – скрипка. Він спеціально приїхав на свято із Снятина, де працює викладачем музики.

Були на вечорницях і танці. Молоді учасники вечорниць Наталка та Роман Совтисік, Михайло та Ліда Остапів виконали танець «Оберек», який поставила Ольга Совтисік. Тут були і традиційні танці «Коло» та «Пара за паров».

З хвилюванням прочитала Ярослава Михайлівна Фатиляк вірш лемківського поета Івана Русенка, в якому автор описав весь трагізм переселення. А Ярослава Совтисік прочитала вірш Володимира Барни «Великомученице, Лемківщино!». Вірш закінчується хвилюючими словами:

«Діточки і онуки! Чуйте! Докиль я іще жива,

докиль пісня не зімліла, то хоч на день, на два, на три

вертайтесь назад, рідненькі!»

Господарями вечорниць були Дарія Совтисік та Богадан Григорів. Вони з роду не лемки, але дуже гарно говорять по-лемківськи, чого навчилися від своїх чоловіка та дружини, і зуміли провести вечорниці у веселому, жартівливому тоні.

Підготували концерт викладач музичної школи з Отинії Марія Мачошак при допомозі свого чоловіка Дмитра та завідуючої клубом Надії Совтисік. Не рахуючись з часом, пані Марія протягом цілого травня проводила репетиції в клубі села.

Вів програму вечора артист Мирон Завійський, який то сумно, то весело розповідав про долю своїх односельчан. З нагоди вечора написав вірш, від слів якого присутні то сміялись, то раптово ставали сумними, бо зміст його глибоко впадав в їх душі, викликаючи сльози зворушення.

А їх на вечорі було чимало. Плакали від радості, що чують свою пісню, плакали і від болю за завдані кривди, які до сьогодні ніхто не виправив, від того, що назавжди втратили батьківську землю.

Вертаються у Крим кримські татари, на Україну – українські німці і інші народи, тільки про лемків та українців інших регіонів Польщі – Надсяння, Холмщини, Підляшшя ніхто не говорить, ніби не було кривд, крові, сліз. А вони були і було їх надто багато!

Метою вечора було пізнати свою історію, свої пісні, щоб не забували своє коріння діти, онуки, правнуки тих лемків, яких насильно вивезено з споконвічних своїх земель в 1945-1947 рр.

Закінчився вечір піснею «Дякуємо Вам». Дякую і я всім, хто допоміг провести цей чудовий вечір.

Ольга ОЛЕНИЧ.
с.Глибока,
Коломийський р-н,
Львівська обл.

ВІТАЄМО!

Тернопільське обласне товариство «Лемківщина» щиро вітає п.СТЕПАНА БІСКУПА, вихідця із славного містечка Криниця, з перемогою на виборах і обранням його головою Збаразької районної Ради народних депутатів.

Плідної Вам роботи і повсякденних успіхів на славу рідної України.

* * *

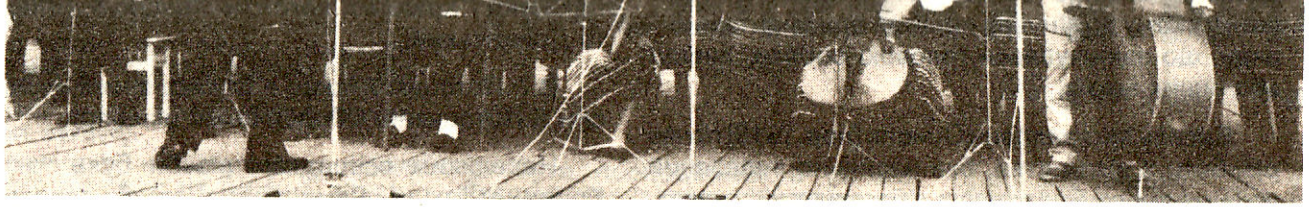

Виступає львівська «Лемковина».

Світлив Михайло БЕНЧ.

Петру Смереканичу — 85!

Задушевними мріями незаможного лемка Петра Смереканича були: здобути вищу освіту і зробити щось корисне для народу, з якого вийшов. Життєві обставини так щасливо для нього склались, що, поборюючи труднощі, обидві його мрії успішно здійснились. Вищу освіту він здобув за кордоном, а його суспільну діяльність можна б поділити на три періоди: так званий польський, радянський і в час суверенної України.

У першому періоді (1927-1935) ювіляр розповсюджував на Лемківщині українські газети, календарі, книжки, організовував драматичні гуртки, читальні «Просвіти», кооперативи, ставив п'єси, писав статті про рідну Лемківщину до газет у Львові, нарешті заснував і був першим головним редактором «Нашого Лемка» у Львові. Також видав ілюстрованою брошурою «Першу лемківську читанку.»

У другому періоді (1955-1960) Смереканич виступає як письменник. Працюючи вчителем англійської мови, він написав методичний твір про покращення підручників з іноземних мов.

Крім цього його перу належать три завершені збірки оповідань і повістей із до-та післяпереселенського життя лемків.

У третьому періоді (від 1991), який припадає на український суверенітет, Смереканич сформувався публіцистом економічного напрямку.

Смереканич П.С. народився 20 серпня 1909 р. в селі Свіржова Руська, колишнього повіту Ясло, на Лемківщині, в селянській родині. Початкову освіту дістав у рідному селі, 7-річну — в містечку Жмигороді, 5-річну середню — в Самбірській учительській семінарії. Мав великі неприємності у Самборі за приналежність до Пласту (брав участь у пластовому з'їзді в Підбужі коло Дрогобича, 1928 р.), його ледве допустили до матури. В самбірській семінарії під наглядом письменника Івана Филипчака (родом із лемків) керував літературним і протиалкогольним шкільними гуртками.

Коротко вчителював у Горлицях і в Кункові на Горличчині. Будучи безробітним і допомагаючи батькам у сільському господарстві, самотужки підготувався до здачі гімназіальних екзаменів, які успішно склав екстерном у Кракові (1933 р.).

Смереканич учився в Берлінському інституті економіки чотири роки, відбув тут також вимагану практику.

Смереканич ніколи не йшов по лінії найменшого опору, тому постійними супутниками його життя були всілякі труднощі. Він їх ламав, трощив або стратегічно і тактично обходив. Завдяки цьому гартувалась і сталилась його воля, кристалізувався характер.

Тож побажаймо ювілярові здоров'я, довголіття і наснаги для плідної творчості, для добра Лемківщин, а через те й всієї України.

успіхів на славу рідної України.

* * *

Вітаємо п.ЯРОСЛАВУ БЕРЕЖНЮК з повторним обранням її депутатом Тернопільської міської Ради н.д. Хай високе довір'я людей підтримує Вас у праці, додає снаги і творчого горіння.

* * *

Вітаємо голову Борщівського районного відділення товариства «Лемківщина» п.ТИМОША ВАСИЛЯ з обранням його головою міської Ради н.д.

* * *

Щиро поздоровляємо професора І.Д.ЩЕРБУ і доцента С.С.СЕМАКА з обранням їх депутатами Пустомитівської районної Ради н.д.

†

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ

5 серпня ц.р. перестало битися серце активного члена Тернопільського міського відділення товариства «Лемківщина» Василя Войтовича.

Лемківська громада висловлює щире співчуття сім'ї покійного, близьким і односельцям.

Народився Василь Миколайович у с. Устя Руське на Горличчині, трудився на різних ділянках народного господарства, здобувши фах інженера.

Душа Василя Войтовича стає на сонячну дорогу предків, лаштуючись у далекий і незворотній вирій. Схиляємо голови перед його світлою пам'яттю. Хай буде йому пухом земля.

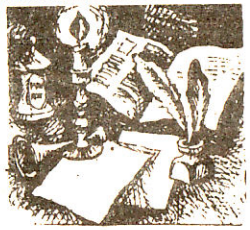

"Дзвони Лемківщини" — часопис крайового Товариства "Лемківщина" в Україні

Наша адреса: м.Тернопіль, бульвар Т.Шевченка, 21. Телефон 2-42-44.
Замовлення № 432. Тираж 2000.
Обсяг 1 друк. арк. Друк офсетний.
Орендне підприємство видавничо-поліграфічний комбінат "Збруч", м.Тернопіль, вул. Живова, 11

Редактор Петро Сорока
Редакційна колегія:
Михайло Бенч, Ярослава Бережнюк, Марія Бурдяк (Чортків), Олександр Венгринович, Ігор Дуда, Стефанія Панцьо, Володимир Ступінський, Парасковія Трач, Ілля Чулик (Львів), Анатолій Ядловський (Івано-Франківськ).

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з позицією редакційної колегії.

www.lemko.org
2010.07.23 13:44:11
+03'00'